

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Karl Teply, *Die kaiserliche Grossbotschaft an Sultan Murad IV. im Jahre 1628 - des Freiherrn Hans Ludwig von Kuefsteins Fahrt zur Hohen Pforte*, (= 1628 yılında Sultan IV. Murad'a İmparatorluk Büyük elçisinin gidişi - Freiherr Hans Ludwig von Kuefstein'in Bâbâliye seyahati) Verlag A. Schendl, Wien (1976), 151 sahife, metin içinde resimli ve renkli levhalar; ciltli, fiyatı: 284 Avust. Şilini veya 42 DM.

Eski ve köklü bir geçmişi olan Avusturya, Osmanlı tarihi araştırmaları dalının bugün temsilcileri arasında R. F. Kreutel ile K. Teply yer almaktadır. Yurdumuza da gelerek, Avusturya Kültür Ofisi'nde seyahatnâmelerinde Türkiye'den bahseden Avusturyalı veya Alman eski seyyahları hakkında konferans veren K. Teply, Osmanlı Tarih ve medeniyetine dair yazılarından başka, bir kaç kitabı da yayına hazırlamıştır. Bunlardan biri XVI. yüzyılda İstanbul'a gelen Bretten'li Michael Heberer'dir. Bugün bulunması imkânsız olan bu değerli kitabı, 1967'de tıpkıbasım olarak eskisinden daha ufak ölçülerde bastıran K. Teply, yayının başına yazar ve eseri hakkında bilgi veren etrafı bir de önsöz eklemiştir (s. V-XLII). Çeşitli elçilerin seyahatnâmelerinden derlediği parçaları da bir cilt halinde 1968'de yayımlayan K. Teply, bir antoloji biçimindeki bu kitabı ile XVI. yüzyılda Batılılarca Osmanlı İmparatorluğunun ve Türklerin nasıl görüldüğünü özetlemeğe çalışmıştır. Bu yayımlar yazarın Osmanlı devri tarihi için tarihler ve arşiv kaynakları bakımından bir hazine olan Avusturya'da seyyahlar ve elçilik *Ruznâmeleri* üzerinde uğraşmağı tercih ettiğini gösterir.

Bir elçilik heyetinin muhteşem bir alay halinde İstanbul'a girişini tasvir eden bir resimle süslenmiş güzel bir kapak içinde takdim edilen bu küçük kitap, ilmî bir tarih metni yayını değildir. II. Ferdinand'ın emri ile Sultan IV. Murad ile görüşmek üzere gönderilen Hans Ludwig von Kuefstein (1582 - 1656)'ın, 1628 yılında yaptığı yolculuğu ve İstanbul'da gördüklerini, kısmen yine onun yazdıklarından derlemek suretiyle, tarih seven iddiasız okuyucuya sunmaktadır¹. Bu "büyük" elçilikten, bugün elde bulunan malzeme:

1. Elçinin günlüğü (Diarium),
2. İmparatora dönüşünde verdiği raporun müsveddesi,
3. Saray'la olan yazışmaların kopyaları,
4. Elçinin yanında bulunan bir ressama yaptırarak beraberinde getirdiği resimlerden meydana gelmiştir. Fakat ayrıca elçi H. L. von Kuefstein'in yanındaki kâtibi Elias Seeauer'e bir seyahatnâme de yazdırdığı bilinmekte ise de, bu yazma

¹ Kuefstein hakkında ayrıca bir de doktora tezinin yazıldığını, Teply'nin bu kitabının bibliyografyasından öğreniyoruz, bkz. Madelaine Welsersheimb, *Hans Ludwig von Kuefstein (1582 - 1656)* Wien 1970.

eser ne yazık ki henüz bulunamamıştır. Çok sonraları, henüz çocuk olduğu yıllarda II. Josef'e, Viyana'ya gelecek bir Türk elçilik heyetine hazırlanması için eline Kuefstein'in hatıraları verilmiş, o da, bu kitabın baş sahifesine: "Okumayı bu kitapda öğrendim" cümlesini yazmıştır. Elçinin İstanbul'dan şehri, ve insanların gösteren pek çok resim getirdiği sanılır. Bunlardan sadece on bir tane guaş tekniğinde yapılmış resim Kuefstein ailesinin elinde bulunuyor ve Horn yakınında Greillenstein şatosunun "Türk salonunun" (= *Türkensaal*) duvarlarını süslüyordu. Perchtoldsdorf'da yeni kurulan müzeye 1973'de bu resimlerin verilmesi ile, bunların renkli olarak geniş ölçüde tanıtılmaları isteği duyulmuş ve bu kitap da bu isteğin cevaplanması olarak doğmuştur. Kitabın sonunda bulunan renkli onbir *reproduktion* işte bu resimlerdir. Teply'nin belirttiğine göre, Kuefstein'in elçiliği ile ilgili olarak ayrıca on tane de yağlıboya tekniğinde yapılmış tablo vardır ki, bunlar henüz Greillenstein şatosunda bulunmaktadır. Kitaba bunlardan yalnız bir tanesinin renkli baskısı konulmuş fakat geri kalan dokuzunun hangi konularda olduğu hakkında hiç bir bilgi verilmemiştir. Teply, esas gayenin yeni kurulan Perchtoldsdorf müzesine geçen guaş resimleri tanıtmak olduğunu, ancak üzerlerinde yazılı açıklamalar yetersiz olduğundan XVI. yüzyılın başka seyahatnâmelerinin yardımına başvurarak bu resimleri açıkladığını belirtir. Kitabın içinde ayrıca elçi H. L. von Kuefstein, İmparator II. Ferdinand'ın ve Sultan IV. Murad'ın birer portreleri bulunmaktadır. Bu sonuncu resim bir gravür olup, Sultan Murad'ı şimdiye kadar bilinen resimlerinden oldukça değişik bir tipde bize tanıtmaktadır. İlk defa olarak bu gravürde IV. Murad hafif sakallı, sanıldığından daha yumuşak ifadeli bir kimse olarak görülür. Yazar kısa bir bölümde (s. 13-17) Sultan IV. Murad'a hangi şartlar sonunda bir elçilik heyeti yollanmasına karar verildiğini anlatmış bu vesile ile iki büyük Devlet arasında XVI-XVII. yüzyıllardaki ilişkileri özetlemiştir. 13 Eylül 1627'de Raab ve Gran (= Esturgon) sınır kaleleri arasındaki Szöny köyünde Zsitvatorok anlaşmasının dördüncü defa yenilenmesi için ilk görüşmeler yapılmış, arkasından Macar Balogh Istvan, İstanbul'a, Mehmed Bey ise Prag'a gönderilmiştir². 1628 yılı başında ise anlaşmağa kesinleştirmek üzere karşılıklı iki tarafın Büyük elçileri yola çıkacaktı³. Bu iş için seçilen Hans Ludwig von Kuefstein'in görev almasına dair olan bölümde (s. 18-21) elçinin Avusturya'nın iç politikasındaki durumu üzerinde durulmaktadır. Kuefstein protestan olduğundan 1627 yılının 27 Eylülünde katolikliğe geçmek gereğini duymuş ve bu da protestanlar tarafından hoş karşılanmamış hattâ resmen kınanmıştır. Fakat böylece de İmparator II. Ferdinand (1578 -

² Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, VII. seri, sayı 8) Ankara 1968, de bulunmamaktadır. Yalnız sondaki VII. listede, no. 73'de 1627'de Recep Bey (sonra Paşa)'ın Avusturya'ya gönderildiği bildirilmiştir. Avusturya'ya giden Türk elçileri hakkında bkz. K. Teply, *Türkische Gesandtschaften nach Wien (1488 - 1792)*, "*Österreich in Geschichte und Literatur*", 20 Jg. sayı 1 (1976) s. 14-32.

³ Naimâ, H. 1037 (= 1627/28) yılı olaylarını anlatırken, Avusturyalılar ile Zombor sahrasında yapılan görüşmelerden bahseder, kşl. Naimâ, *Tarih*, İstanbul II, s. 429; yeni harfli baskısı, *Naimâ târihi*, yay. Zuhurî Danışman, İstanbul 1968, II, s. 992 vd. Kuefstein'in elçiliğinden Naimâ hiç bahsetmez.

1637)'ın gözüne girerek onun güvendiği adamlarından olmuş ve bu onun geleceğini sağlama bağlamıştır. Yol hazırlıkları bölümünde (s. 22-25) ise, elçilik 1628 yılı yazı sonlarında yola çıkacağına göre, yapılacak hazırlıklar ele alınmıştır. Bunlar, beraber götürülecek hediyelerin hazırlanması ile heyete katılacakların seçimi idi. Hediyelerin bir büyük İmparatora lâyık olması, bir vergi tesiri bırakmaması ve Türk zevkine de uyması gerekli idi. Ayrıca hediyelerin, verileceği şahısların mevkilerine göre belirli bir rütbe sırasına göre seçilmeleri de lâzımdı. Yalnız bir istisna yapılarak her ne kadar Osmanlı askerî teşkilâtında yeri pek yüksek değil ise de, Gran (= Esturgon) sancak beyi Avusturyalılar için önemli bir kimse olduğundan hediyesinin de bu yüzden iyi olması düşünülmüştü. Bir taraftan kuyumcular ve saatçiler hediyeleri hazırlarken Kuefstein, pek gösterişli olması istenen kalabalık elçilik heyetini seçiyordu. Elçinin Başyardımcısı H. Albert Pollender idi. Bütün heyet onun idaresinde idi. Elçi beraberinde özel papazlarından, hattâ seyfar bir şapeli döşemek için gerekli eşyadan başka, bir hekim, bir eczacı, bir berber, bir hamam hizmetkârı götürüyordu. Ayrıca biri İskoçyalı, ikisi Fransız ve üçü İtalyan olmak üzere yedi şeref şövalyesi ile altı saray oğlanı (*Page*), bir baş seyis, bir baş ahçı ve bir baş arabacı iki tercüman, iki kâtip ve kurye bu heyette bulunuyordu. Bunların dışında da, çeşitli işler için hizmetkârlar, mutfak personeli, terzi, kuyumcu, ressam, nalbant, arabacı, at uşağı vs. gibi personel de vardı. Teply'e göre bazı elçilik heyetlerinin üçyüz hattâ bin kişi olduğu düşünülecek olursa Kuefstein'in maiyeti pek kalabalık sayılmaz. Eşya arasında yalnız elçi ve yakınlarının sofrasında kullanılmak üzere 140 kg.lık gümüş kap kakac bulunması götürülen yükün ağırlığı hakkında bir fikir verir. Heyetin onbir gemi ile Tuna'dan inmesi kararlaştırmıştı. Greillenstein şatosundaki yağlıboya tablolarından birinde bu filonun Viyana'dan yola çıkışı tasvir edilmiştir. Teply'nin kitabında da tablolarından yalnız bunun renkli *reproduktion*'u yer almaktadır.

Kuefstein'in İmparator ile vedalaşarak yola çıkmasını özetleyen bir bölümden (s. 26-28) sonra Teply, elçinin aldığı görevi yerine getirişi üzerinde durmaktadır (s. 29-36). O yıllardaki Osmanlı Devletinin durumunu özetleyen yazar, elçilik heyetinin tam İstanbul'a geldiği günlerde, Sadrazam Husrev Paşa'nın da âsi Abaza Mehmed Paşa'ya karşı yaptığı seferden, onu da esir alarak beraberinde getirdiğini hatırlatır. Fakat aynı günlerdeki İran seferi hiç de iyi sonuçlar vermemektedir. Eski gücünü artık kaybetmiş olan Osmanlı devleti Avusturya İmparatoru ile eşit bir rekabet ve çatışma içindedir. 26 Eylül günü Kuefstein'i götüren gemiler ile Viyana'ya Türk elçisini götüren beş gemi Tuna üzerinde karşılaşmışlardı⁴. Bütün diplomatik münasebetlerde üstünlük fikrinin paylaşılması hâkim olmaktadır. Ancak Kuefstein'in İstanbul'a gelip yaptığı görüşme, anlaşmazlıkları çözümlenmiş değildi.

⁴ Elçilerin karşılıklı aynı yerde karşı devlete geçmeleri usulendi. Nitekim Kuefstein'den bir yüzyıl sonra Rusya'ya giden Osmanlı elçisi Mehmed Emni Bey (Paşa) ile Rus elçisi A. Romansof, uzun görüşmelerden sonra 28 Ekim 1740'da Aksu (= Buğ) üzerinde Kanara denilen yerde, karşılıklı yabancı memlekete geçmişlerdi. Bu "değiş-tokuş" yerinin seçilmesinde uzun tartışmalar olmuştu. Bu hususta bkz. Münir Aktepe, *Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-Nâmesi* (Türk Tarih Kurumu Yayını, VII. dizi, sayı 62) Ankara 1974, gidış s. 15 (metinde vrk. 4 a-b), dönüş, s. 25 (metinde, vrk. 16 b - 17 a).

Teply, bunun arkasından elçiliğin bir takvimini düzenleyerek 20 Temmuz 1628'den 9 Aralık 1629'a kadar elçinin yaptıklarını kısa açıklamalar ile özetlemektedir (s. 37-48). Yanına mihmandar olarak görevlendirilen Budin kadısı ile Budin'den yola çıktıktan sonra 5-7 Ekim günlerinde veba salgınında yanındakilerden üç kişiyi kaybeden Kuefstein, Budin, Valpovar'da bazı hristiyan esirlerinin fidyelerini vererek kurtarır, Belgrad, Sofya üzerinden Harmanlı'ya gelir. Burada muhteşem bir handa geceler; ertesi gün de Meriç'i Mustafa Paşa köprüsünden geçer. Heyet 12 Kasım'da Edirne'de büyük törenle karşılanır. Bu törende iki fil de vardır. Ertesi gün Selimiye camiini ziyaret eden elçi, minareye çıkarak, varoşları ile Viyana büyüklüğünde olduğunu tahmin ettiği şehri seyredir. 18 Kasım'da Küçük Çekmece'de refakatindeki Şahin Ağa ile sert tartışma yapan Kuefstein İstanbul önündeki konak yerine gelir. Şehre giriş 25 Kasım günü olur; ve 5 Aralık'da Sultan IV. Murad elçiyi kabul eder. 9 Aralık günü ise Kuefstein, Husrev Paşa'nın esir aldığı Abaza Mehmed Paşa ile şehre girişini seyredir⁵. 27 Aralık günü Galata'da bir kiliseye gitmek için istediği izni, Sadrâzam "Handan çıktığı takdirde yanındaki çavuşlarla birlikte elçinin de kafasını kestireceğini" söyleyerek geri çevirir. Fakat elçi, sanıldığı kadar da masum değildir. Nitekim Budin ve Belgrad'da yaşayan hristiyan tüccarları gizli ajan yapmıştır. Bunlardan biri, herhalde görevi anlaşıldığından şehirden çıkarılmıştır. Fakat 9 Şubat'ta, Viyana'daki Türk elçisinin eşi, küçük oğlunu bir sepet üzüm ve başka meyvalarla Kuefstein'a gönderir, o da büyük bir tabak dolusu kurabiye ile çocuğu geri yollar. Kuefstein 3 Mart günü Yedikule'ye kadar bir kayıkla gider. Buradan atla surların dışından Eyüb'e iner. Oradan da tekrar kayıkla Halici geçer. 7 Mart günü ise Belgrad ormanlarındaki bendleri, su kemerlerini ve Sultanın oradaki ahşap kasrını görür. 24 Temmuz'da Sultan ile vedalaşan Kuefstein, 2 Ağustos'da Boğaziçinde bir gezinti yapar, bu arada Rumeli yakası ucundaki Öreke taşı üstünde bulunan ve yabancılara "Pompeius sütunu" olarak adlandırıldıkları anıtı ziyaret ederek üstüne adını kazdırır⁶.

Elçi, 18 Ağustos'da Türklerin verdikleri 35 ve kendisinin kiraladığı 10 araba ile yola çıkar. Edirne, Sofya, Belgrad, Vukovar'ı geride bırakan elçilik heyeti, Kanunî Süleyman'ın Tuna - Drau kavşağı bataklığı üstüne kurduduğu 8565 adım uzunluğundaki askerî köprüden geçer ve 11 Ekim'de Budin'e girer. Burada Avusturya'dan dönerek Türk elçisini altı hafta bekleyen elçi, Matthias Corvinus'un meşhur kütüphanesinin kalıntısını ziyaret eder. Kendisine beş elyazmayı beraberinde götürebileceği söylenir ise de, bunun için Sultan'ın izni gerektiği bildirilince, elçi kitapları almaktan vazgeçer⁷. Nihayet 30 Kasım günü Viyana'dan dönen Türk elçisi ile karşılaşılır ve 8 Aralık'da Viyana'ya girerler.

⁵ Bu sefer dönüşü, Naimâ'da anlatılmıştır, bkz. *Tarih*, II, s. 439; yeni baskı, II, s. 1003-1004.

⁶ İstanbul'a gelen bütün yabancılara hemen hemen hepsinin görmediği ihmal etmedikleri bu taş hakkında bkz. Semavi Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi* (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlarından no. 2236) İstanbul 1976, s. 46-48, res. 52-57.

⁷ Macar krallarından Corvinus tarafından kurulan ve *Corvina* denilen büyük kütüphane, kurucusunun 1490'da ölümünden sonra daha Macarların elinde iken soyulmağa başlanmıştı. Türk ordusunun 1526'da Budin'e ilk girişi ile bu şehrin

Kuefstein beraberinde bir çok çiçek tohumu ve soğanı getirmişti. Satın aldığı çeşitli silâhlar ile seçme atları ise çok şiddetli münakaşalardan sonra güçlükle götürmesine izin verilmiş fakat fidyelerini ödeyip azad ettiği bazı esirler ise elinden alınmıştır. Kuefstein'in ailesi ve hayatı hakkındaki kısa bir bölümde (s. 55-57) onun İstanbul'dan döndükten sonra yükselişi ve 1634'de Kontluk ünvanını alışı bildirilir. Protestan iken Katolik olan Kuefstein Austurya İmparatorunun gözüne girmiş ve servetini arttırarak Avusturya'nın en zengin soylularından olmuştur. İlk karısının ölümü üzerine 1623'de tekrar evlenmiş ve bu iki evlilikten çoğu küçük yaşta ölen 30 çocuğu olmuştur. Hans Ludwig von Kuefstein 74 yaşında iken 27 Eylül 1656'da Lenz'de ölmüş, fakat içinde mezarının bulunduğu kilise yüz yıl sonra yenilendiğinde mezarı da kaybolmuştur.

Kuefstein'in İstanbul'a gidişini ve Türk âdet ve hayatını tasvir eden Greillenstein şatosunda bugüne kadar gelen yağlıboya tablolar ile 26 x 25 cm. ölçüsündeki guaş resimlerin, aynı ressamın elinden çıkmış olabileceğini ileri süren Teply (s. 58-60), elçilik heyetine dair bir listede adları ve meslekleri belirtilen iki ressamın Franz Hörmann ile Hans Gemminger'in bu resimleri yapanlar olabileceğini ileri sürer. Yazara göre yağlıboya tablolar belki Hörmann'ın ötekiler ise Gemminger'in fırçasından çıkmış olmalıdır. Ancak resimlerin sanat değerinden çok tarihî bir değere sahip olduklarına da bilhassa işaret eder.

Kitabın ikinci kısmı (s. 61-135) resimlerin renkli reproduksiyonları ve açıklamalarına ayrılmıştır. İki resim Greillenstein şatosundaki tabloların, elçilik heyetinin Tuna'dan gemilerle yola çıkışını tasvir eden yağlıboya resimdir. İkinci resimde, 29 Eylül 1628'de Ofen yani Budin'de vezir divanında Kuefstein'in kabulü görülür. Bu sırada Budin Beylerbeyi Murteza Paşa'dır. Veba salgını yüzünden kabul, şehir dışında Tuna'nın sol kıyısında kurulan bir çadırda yapılmıştır. Resim, hediyelerin takdim edilmesini canlandırır. Ortada Paşa'ya verilen hediyeler görülmektedir. Bunların arasında bir de saat dikkati çeker. Resimde ön plânda Avusturya'lılar arkadan görülür. Ortada Kuefstein ve tercümanı ile mabeyncileri, tam karşılarında ise ortada Murteza Paşa ile divan Paşaları bağdaş kurmuş vaziyette oturmaktadırlar.

Osmanlı toprağına kesin bağlanması arası tarihi olan 1541 arasında ise bu kütüphane "kendi gölgesi" haline gelmişti. Corvina'nın dağılmasının bütün günahını Türklere yıkmak ötedenberi yaygın bir görüş olmuştur. Halbuki yapılan araştırmalar Budin fethedildikten sonra buradan kitap götürülmediğini ortaya koymuştur. Nitekim Corvina'nın kalan kitaplarını elde etmek için Komorn komutanı Kont Althan, Sadrâzam Ali Paşa'ya 1616'da baş vurmuştur. Bir kaç yıl sonra da Gran kardinali, bu kitaplara karşılık Budin Beylerbeyine otuzbin gulden teklif etmiştir. Viyana Hofbibliothek idarecilerinden Peter Lambeck, 1666'da Corvina'dan kalanları görmüştür. 1686'da ise Budin Türklerin elinden çıkmıştır. Bütününe ilişilmeyen bu kütüphaneden bazı ciltler İstanbul'a, Saraya gitmiştir. Corvina hakkında şimdiye kadar çeşitli dillerde pek çok yayım yapılmıştır. Bu hususta bkz. E. Jacobs, *Die Corvina*, şu eserde: *Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zu Konstantinopel I* (Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften-Phil.-hist. Klasse, 24. Abh.) Heidelberg 1919, s. 134-149. Kuefstein'in Corvina hakkında verdiği kısa bilgi bu kütüphanenin 1629'daki durumunu belirtmesi bakımından değerlidir.

Resim 3, altı üstlü iki ayrı parçadan meydana gelmiştir. Üst bölümde Harmanlı kervansarayı tasvir edilmiştir. Rumeli kervan ve sefer yolunun üzerindeki hanların en güzellerinden biri, hattâ en güzeli olan bu kervansaray 1741'de mühendis Schadt tarafından ölçülmüştü. Uzunluğu 183 metreyi bulan Harmanlı kervansarayının ortasında üstü kubbeli kare bir mekân vardı ki, bu arabalar içindi. Bir şemsiye gibi bu büyük ahşap kubbenin ağırlığı ortadaki tek payeye oturuyordu. İki yanda ise yanlara uzanan kanatlar vardı⁸. Resim pek gerçekçi olmamakla beraber, hanın önündeki avluyu, su kuyularını, genel mimari düzenini göstermektedir. Harmanlı kervansarayının bu resmi Edirne'de onun benzeri olan Ekmekçiöğlü Ahmed Paşa kervansarayının orijinal biçimini anlamağa yardımcı olmaktadır⁹. Teply, bu güzel kervansarayın kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığının bilinmediğini açıklama notlarında yazar. Gerçekten Evliya Çelebi de bu kervansaraydan çok kısa bahseder ve benzerinin Tatarpazarcılığında Makbul İbrahim Paşa kervansarayını olduğuna işaret eder¹⁰.

Aynı resmin alt bölümünde ise bir Türk cenaze alayı tasvir edilmiştir. Arka plânda çeşitli mezarlar görülür. Bunlar türbe, yalnız şahidelerden ibaret basit mezar veya lâhitli mezarlardır. Önde ise bir tabutu taşıyan cenaze alayı tasvir olunmuştur. Bu, nedense yabancıların en çok ilgi duydukları konulardan biridir. Nitekim 1533 yılında İstanbul'da bulunan Flaman sanatçısı Pieter Coeck van Aalst (1502 - 1550)'da goblenden işlenecek duvar halılarına taslak olmak üzere hazırladığı desenlerinden birinde de Türk cenaze alayını tasvir etmiştir¹¹. 1555'de İstanbul'da olan Flens-

⁸ Teply bu kervansaray hakkında ayrıca bir makale yazmış ve bunda 1741'de elçi Anton Korfiz Ulefeld'in yanında bulunan mühendis subay Schadt'ın çizdiği rölevaleri de yayınlamıştır, *Das Han von Harmanlı, "Südost Forschungen" XXXIII* (München 1974) s. 291-295 ve 3 lev.

⁹ Bu kervansaray hakkında bkz. Osman Nuri Peremeci, *Edirne tarihi* (Edirne ve Yöresi, Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından, sayı 6) İstanbul 1940, s. 89-90. Kitabesinden öğrenildiğine göre H. 1018 (= 1609/10) de bu han, Sultan I. Ahmed (1603 - 1617)'in emri üzerine Defterdar Ekmekçiöğlü Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır :

Yapılsun deyu fermân edicek ol hân-ı âlişan
Vezirân içre defterdârı oldu emrine münkad

¹⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, III, s. 459-460; yeni baskısı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, yay. Zuhurî Danişman, İstanbul 1970, VI, s. 11-12. İbrahim Paşa kervansarayını için bkz. Evliya Çelebi, III, s. 388; yeni baskı, V, s. 270. Teply, yukarıda not 7'deki makalesinde Harmanlı kervansarayının tarihçesini araştırmış ve bunun XVII. yüzyıl başlarında son şekli ile yapılmış olabileceğini belirtmiştir. Edirne'deki han ile benzerliği göz önünde tutularak acaba Harmanlı kervansarayının da onunla aynı yıllarda yapılmış olmasına ihtimal verilemez mi?

¹¹ Pieter Coeck'un gravürleri dul eşi tarafından 1553'de *Ces Moeurs et fachons de faire de Turcz avecq les Regions y appartenantes ont este au vif contrefaictes par Pierre Coeck d'Alost lui estant en Turquie, l'An de Jesuchrist M. D. 33 lequell aussy de sa main propre a pourtraict ces figures duysantes à l'impression d'ycelles* başlığı altında yayınlamıştır.

burg'lu Melchior Lorichs (veya Lorck)'in de resimleri arasında cenaze alayı resmi vardır¹².

Dördüncü resim, Baron von Kuefstein ve elçilik heyetinin 25 Kasım 1628 günü İstanbul'a girişini tasvir etmek iddiasındadır. Burada iki sıra Türklerin arasından büyük bir geçit töreni yapan heyet, atlı olarak, şehre girmektedir. Başlarında çavuşlar vardır. Arkada ise arabalar gelmektedir. Fakat resmin bir kenarını dolduran surlar ve şehir parçasının gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Elçilik alayı şehre Edirnekapisından girmiştir. Burası her nekadar IV. Murad yıllarında tamir görmüş ise de esas biçimini değiştirmiş değildir.

Beşinci resimde elçilik heyetinin Saray'da Kubbe altında Sadrazam tarafından ağırlanışı tasvir edilmiştir. Resim sanatı bakımından oldukça zayıf olan bu resimde en göze batan unsur, bütün mekânı kaplayan ve kırmızı rengin hâkim olduğu yekpare bütün bir halıdır. Dört gümüş sini etrafında toplanan ve yemek yiyen elçilik ileri gelenleri ile Osmanlı devlet idarecileri (Sadrazam, Kaymakam, Şeyhülislâm, Vezirler, Kadıaskerler, Defterdar) görülmektedir. Teply 1628'de bu makamları işgal edenleri tesbit ederek, bunların adlarını vermektedir. Arkadaki duvarda da Sultanın divan konuşmalarını dinlediği kafesli pencere belirtilmiştir.

Altıncı resimde, Arz odasında elçi, Padişah IV. Murad'ın huzurunda görülür. Arz odası burada, eski biçimi ile tasvir edilmiştir. Kenarda klâsik davlumbazlı bugün hâlâ duran ocak işaret edilmiştir. Duvarlar gerçeğe uymayan desenli çinilerle kaplıdır. Dört direğin taşıdığı bir tavana sahip olan sedirde oturan¹³ Sultan gerek kavuk biçimi gerek yüz çizgileri bakımından yukarıda bahsi geçen gravüre

Bu çok az raslanı baskı, yüz nüsha olarak yüzyıl önce bir daha basılmıştır. bkz. Sir W. Stirling Maxwell, *The Turks in MDXXXIII, A series of drawings made in that year at Constantinople by Peter Coeck of Aelst and published from woodblocks by his widow at Antwerp...*, London 1873, cenaze alayı resmi, levha 5 dir. Bu ressam hakkında ayrıca bkz. G. Marlier, *La Renaissance flamande, Pierre Coeck d'Alost*, Bruxelles 1966. Bu ressam hakkında Belçika Krallık Akademisi'nde, 5 Aralık 1974'de fransızca bir konferans verdik. Aynı konuşma türkçe olarak Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nda 11 Şubat 1975'de tekrarlanmıştır. Bu konuşmalarımızı etraflı bir makale halinde yayına hazırlamaktayız.

¹² H. Harbeck, *Melchior Lorichs, Ein Beitrag zur deutschen Kunstgeschichte des 16. Jahrhunderts* (Dissertation - Univ. Kiel) Hamburg 1911; E. Fischer, *Melchior Lorck, Drawings from the Evelyn Collection at Stonor Park England and from the Departemnt of Prints and Drawings the Royal Museum of Fine Arts Copenhagen*, Copenhagen 1962, s. 110, cat. no. 61. Bu ressam hak. ayrıca bkz. Semavi Eyice, *Avrupa'lı bir ressamın gözü ile Kanunî Sultan Süleyman*, şu eserde: *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 129-170 ve metin dışı 39 resim.

¹³ Bu sedir veya taht, tavanındaki tarihten anlaşıldığına göre H. 1005/06 (= 1596) tarihlidir. Yâni bugün görülen eser, ressamın gördüğünün aynıdır. Bu hususta bkz. İstanbul Âsariyatika Müzeleri, *Topkapı Sarayı müzesi rehberi*, İstanbul 1933, s. 62; Reşad Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul tz., s. 70; Fanny Davis, *The Palace of Topkapı in İstanbul*, New York 1970, s. 115.

uygundur. Teply bu resimin açıklanmasında (s. 80-81) kabulün nasıl olduğunu daha ayrıntılı olarak, Kuefstein'in ruznamesinden aktarmaktadır.

Bu iki resim, elçilik heyeti ressamlarının her devirde ilgi duydukları bir konudur. Şimdiye kadar yabancı temsilcileri Kubbealtında ve Arz odasında gösteren pek çok resim yapılmış ve bunların büyük bir kısmı yayınlanmıştır¹⁴.

Yedinci resim doğrudan doğruya İstanbul hayatı ile ilgilidir. Burada At meydanı'nda cirit ve güreş gibi Türk spor oyunları tasvir edilmiştir. Arka plânda altı minaresi ile Sultan Ahmed camii görülür. Oyunlar camiin tam önünde ve Dikilitaş'ın solunda ve Yılanlı sütun (Burmali direk) ile Dikilitaş arasında yapılmakta, seyirciler ise halka halinde etraflarını çevirmektedir. Bazı seyirciler Camiinin dış avlu duvarı üstüne oturmuşlardır. Etrafta kalabalığın açığına bir kaç kadın ile, birbirleri ile dalaşan İstanbul'un meşhur köpekleri de ihmal olunmamıştır. Yılanlı direk henüz üç başına sahiptir¹⁵. Örne obelisk (Kolos) ise daha o yıllarda da yer yer taşlarında eksikler olduğunu belli eder. Dikilitaş'ın kaidesindeki kabartmaları da işaretleyen ressam, taşın bir yüzündeki hiyeroglifleri de belirtmiştir. Bunları çizerken ressamın bir dereceye kadar aslına uymağa gayret ettiği anlaşılıyor¹⁶. Ancak ressam camiinin bütün minarelerini üçer şerefeli olarak göstermiştir ki yanlış; öndeki iki minarenin ikişer şerefeli olmaları gerekirdi. Bu resme dair uzun açıklamasında Teply, camiinin yanında bir de kasr bulunduğunu ve bunun resimde görüldüğünü bildirmektedir (s. 84). Bu hususta yanılmaktadır. Resimde görülen yapı, dış avlu duvarının iki yerindeki sebillerin üstündeki sıbyan mekteplerinden biri, şağdakidir. Bu sıbyan mektebi otuz yıl kadar önce yıkılmıştır. Sağlam hâli ile eski fotoğraflarda görülebilir¹⁷. Teply'nin Yılanlı sütundan bahsederken, hiç münasebeti yokken, Fetih sırasında Ayasofya'da ayın yapan papazın kayboluşunu ve kilisenin üzerinde tekrar haç dikildiğinde bunun ortaya çıkacağına dair olan Rum söylentisini tekrarlamakta niçin kendisini mecbur hissettiği sorulabilir.

¹⁴ Bu çeşit resimler pek çoktur, XVIII. yüzyılda yapılanlar hakkında bkz. Semavi Eyice, *R. van Luttervelt, De "Turkse" schilderijen van J. B. Vanmour en Z'ijn School (İstanbul 1958)* hakkında tanıtma yazısı, "Belleten" XXIV, sayı 94 (1960) s. 315 ve not 14. R. van Luttervelt'in kitabında bazı Kubbealtı ve Arz odasında kabul töreni resimleri vardır, kşl. lev. 27, 28, 29, 30, 31, 32.

¹⁵ Yılanlı veya Burmalı direk hakkında pek çok yayın vardır. Bu eser hakkında en yeni iki çalışma olarak bkz. V. L. Ménage, *The Serpent Column in Ottoman Sources, "Anatolian Studies" XIV (1964) s. 169-173*; A. Müfid Mansel, *İstanbul'daki "Burmali Sütun", Bugüne kadar yapılan araştırmalara toplu bir bakış, "Belleten" XXXIV, sayı 134 (1970) s. 189-209*, ayrıca 22 resim.

¹⁶ Kşl. Gerda Bruns, *Der Obelisk und seine Basis auf dem Hippodrom (Istanbulur Forschungen, VII) İstanbul 1935, lev. 1 ve 25*.

¹⁷ Bu binayı gösteren eski fotoğraflar pek çok kitapta yayınlanmıştır, bkz. Djelal Essad (Arseven), *Constantinople, de Byzance à Stamboul*, Paris 1909, s. 192-193 arasında lev. 38; H. Barth, *Konstantinopel (Berühmte Kunststätten, Nr. 11) Leipzig-Berlin 1901, s. 111, res. 54*; aynı kitabın Fransızcası, *Constantinople (Les villes d'art célèbres) Paris 1906, s. 95*.

Sekizinci resimde sema'da Mevleviler tasvir olunmuştur. Bu da yabancıların çok ilgi duydukları bir gösteridir ve Türkiye'ye gelen yabancı ressamların kaleminden bir hayli resimleri yapılmıştır¹⁸. Açıklamalarında Teply, elçinin hangi Mevlevihaneyi ziyaret ettiğinin anlaşamadığını belirtir. Resimde görülen semahane Galata Mevlevihanesi değildir. Teply ayrıca bu resmin en eski sema tasviri olduğuna da işaret ederek burada Mevleviler'in kıyafetlerinin bilinenlerden farklı olduğunu da belirtir.

Dokuzuncu resim, XVII. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatını gösteren en ilgi çekici konulardan biridir. Burada o çağda verilen cezalar aynı resim üzerinde gösterilmiştir. Fakat Teply'nin de işaret ettiği gibi, sekiz cezanın yanısıra bu resimde, Türklerin iyiliklerine dair iki sahne de âdeta Türk adaletinin yanısıra Türk iyilikseverliğinin işaretleri olmak üzere yer almıştır. Resimde Subaşı ve İhtisap ağası, yalarında Terazici ile çarşıyı dolaşmakta, ve falaka gibi en hafifinden, çengellenme gibi en korkuncuna kadar cezaları vermektedir¹⁹. Fakat aynı resmin alt kenarlarında Türklerin sahipsiz kedilere ve köpeklere, bunun için satılan kıyartılmış etleri dağıtmaları tasvir edilmiştir.

Onuncu resim, bir evde kadınların çalınan çalgılara katılarak oynamalarını tasvir eder. Perspektif ve nisbetler bakımından çok zayıf olan resim, Türk evinin karakterini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Sedirlerin üzerlerinde işlemeli örtüler, yerde ise iki ayrı halı vardır²⁰. Oynayan kadınların -bilhassa resmin üst

¹⁸ Bu hususta bkz. Semavi Eyice, *Semağ'da Mevlevileri tasvir eden eski bir Rus gravürü*, "Anıt" dergisi, sayı 30 (Konya 1962) s. 44-47; ayrıca şu eserde de Mevleviler ile ilgili Batılı ressamın eserleri bulunduğu da işaret edebiliriz, Şahabettin Uzluk, *Mevlevilikte resim ve resimde Mevleviler*, (Türkiye İş Bankası - Kültür Yayınları, seri I, sayı 5) Ankara 1957, bilhassa s. 115-140.

¹⁹ Çengelleme veya çengele takma suretiyle idam cezası hakkında 1578-1581 yıllarında İstanbul'da elçilik papazı olarak bulunan Salomon Schweigger'in seyahatnamesinde de anlatılarak bir de resmi konulmuştur, bkz. S. Schweigger, *Ein Neue Reyssbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel...*, Nürnberg 1608 (tıpkıbasım, Graz 1964) s. 173. Bu korkunç idam cezası ile ilgili olarak daha sonraları İngiliz seyyahı Peter Mundy de bilgi vermektedir. 1617 - 1620 yıllarında İstanbul'da yaşayan Mundy'nın seyahatnamesi için bkz. *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia 1608 - 1667, I - Travels in Europe 1606 - 1628* yay. Sir R. Carnac Temple (Hakluyt Society, yeni seri XVII) Cambridge 1907, I; bu seyahatname hak. bkz. Orhan Burian, *Üçyüzyıl önce memleketimizi gezen İngilizlerden Peter Mundy*, "Belleten" XVI, sayı 61 (1952) s. 27-33. Makalede s. 32'de çeşitli cezalardan bahsediliyor.

²⁰ Bu resimlerde görülen halılar hakkında görüşlerini sorduğumuz meslekdaşım Prof. Dr. Şerare Yetkin, bu hususta bize şu notu vermiştir: "Bu halılar İran halılarıdır. Ancak desen çok şematik olarak ve palmetler gibi nebatî motiflerde XVII. yüzyıl halılarında görülenlerden çok farklı olarak sert konturlar içinde verilmiştir. İran halılarının karmaşık desenleri ressamlar için daima zorluk yaratmıştır. Ashına uygun olarak çizilmeleri son derece güç olduğu için Avrupalı ressamlar tarafından Türk halılarına nisbetle çok nadir tasvir edilmişlerdir. Bu resimde İran *vazolu halıları* denilen bir tipin baklava şeması sezilmektedir. Fakat bu şema çok

bölümdeki iki tanesinin- elbiseleri, XVII. yüzyıl kadın kıyafetlerini göstermesi bakımından dikkate değer. Bu kadınların ellerindeki çevreler de çiçekli işlemeleri ile gösterilmiştir. Bu resim bizi çok önemli bir soru ile karşı karşıya getirmektedir. Elçinin yanında olan ressamların bir Türk evine girip gerek evin döşenişini, gerek kadınların ev işi kıyafetlerini tanıması ve onların oyunlarını seyretmesi mümkün müdür? XVII. yüzyılda buna ihtimal verilemez. Kaldı ki, elçilik heyeti bütün süre Elçihanında âdeta kapalı kalmıştır. Genellikle elçilerin, İstanbul'dan şehir hayatını aksettiren resimleri yerli Türk veya Hıristiyan ressamalara yaptırarak beraberlerinde götürdükleri de bilinmektedir. Acaba bu resimlerin esasları da böyle bazı örneklerle mi dayanmaktadır? Bu hususda, resimlerin asılları görülmedikçe bir şey söylenemez. Fakat yağlıboya resmin yayınlanan tek örneğinden anlaşıldığı kadarı ile bu bir Batılı ressamın elinden çıkmıştır. Ancak guaş resimler, resim sanatı bakımından, Batı resim sanatı anlayışına oldukça aykırı düşmektedir. Bu bakımdan bunların, elçilik heyetindeki Avusturyalı ressamların elinden çıktığına inanmak güç olmaktadır. Hele bazı konular ile kıyafetlerin işlenişindeki aslına uygunluk düşündürücüdür. Bu resimleri yapanın bir Batılı olabileceğine, bu bakımdan inanmak zordur. Resimlerin kenarlarındaki açıklamalar almanca ise de, resimlerin taslaklarının çizilişinde yerli ustaların elleri olduğunu bir tahmin olarak ileri sürmek mümkündür. Bu tahmin doğru olduğu takdirde bazı detayların işlenmesi, renklendirme ve tabiatıyla yazılar elçinin yanındaki resamlardan biri tarafından yapılmış olmalıdır.

Onbirinci resim paralel üç şerit halinde düzenlenmiş bir Türk gelin alayı tasviridir. Bu da yabancıların dikkatini çeken bir konudur. Üç sıra teşkil eden bu uzun kompozisyonun "*fond*" nunda evler bulunmaktadır. Fakat bunların XVII. yüzyılın gerçek İstanbul evlerini tasvir ettikleri söylenemez. Yalnız bu evlerin arkasında yükselen minareler, "*fond*"un Osmanlı İmparatorluğunda bir yer olduğuna işaret sayılabilir. Bir kısmı atlı, bir kısmı yaya gelin alayını teşkil eden kişiler ise, o yılların Türk kıyafetlerini aksettirmektedirler. Gelin alayının en ilgi çekici tarafı, bir de nahılın bulunuşudur. Nahıl (veya nakıl) üzeri donatılmış bir direk olup, eski Türk gelin alaylarında ihmal edilmeyen bir eşya idi. Seyyahların ve Osmanlı İmparatorluğuna gelen yabancı ressamların tasvir ettikleri veya resmini çizdikleri bu eşya sonraları yavaş yavaş unutulmuş ve Türk hayatından çekilmiştir. Nahıl'dan kalan tek hatıra, bazı yaşlıların, bahar mevsiminde çiçek açan ağaçlardan bahsederken, "nahıl (veya nakıl) gibi donandı" sözünü hâlâ kullanmalarındır.

Sonuncu, onikinci resim, Kuefstein'in dönüşünde Budin Beylerbeyi Murteza Paşa'nın 17 Ekim 1629'da Peşte'de Rakos sahrasında elçilik heyeti şerefine verdiği cirit oyununu tasvir etmektedir. Teply bu resmin açıklanmasında Kuefstein'in ruznâmesinden o günü anlatan satırları aktarmaktadır. Diğerlerinden kalitece

bozulmuştur. Resim 10'daki halılarda bu durum daha kuvvetle belli olmaktadır. Şüphesiz renklerde de başarılı olunmamıştır. Kartuşlu bordürler de XVII. yüzyıl İran halılarında görülenlere nisbetle çok acemice çizilmiştir." Resimdeki halıların ana çizgileri bakımından en yakın benzeri olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen ve Isfahan işi olduğu sanılan Metropolitan Museum'daki bir *ipek* halıyı gösterebiliriz, bkz. M. S. Dimand ve J. Mailey, *Oriental Rugs in the Metropolitan Museum of Art*, New York 1973, s. 104-105, cat. no. 23, res. 90.

daha üstün olan bu cirrit oyunu resminde, bir "çizgi resim" filmde olduğu gibi, at üstündeki bütün hareketler ayrı ayrı gösterilmiştir. Resmin altındaki açıklamalarda da bütün hareketler anlatılmıştır. Bu sonuncu resim, Türk at sporu oyunları üzerinde çalışanlara büyük ölçüde yardımcı olabilecek canlı bir tarih vesikasıdır²¹. Cirrit ve diğer at sporları hakkında yerli ve yabancı pek çok resim bilinmekle beraber, Kuefstein'in Avusturya'ya getirdiği bu resim Türklerin at üstünde yaptıkları çeşitli hareketleri topluca göstermektedir.

TePLY'nin Kuefstein'in getirttiği resimlerden guaş tekniğinde yapılanları burada yayınlamasına karşılık, hâlâ Greillenstein şatosunda duran 10 yağlıboya tablodan sadece bir tanesini tanıtmasını üzüntü ile karşıladığımızı da belirtmek isteriz. Yakın bir gelecekte bu büyük tabloların da, bu guaş resimler gibi başarılı bir baskı ile yayınlanmalarını beklediğimize burada işaret ederiz²².

TePLY'nin 1628 - 1629 yıllarında Osmanlı İmparatorluğuna gönderilen bir Avusturya elçilik heyeti hakkındaki bu kitabı, esasında Percholsdorf Müzesine geçen resimleri tanıtmak gayesiyle hazırlanmıştır. Eski Osmanlı hayatı hakkında, kısmen Kuefstein'in Ruznâmesinden kısmen ise eski seyahatnâmelerden derlenmiş parçalar ile de resimlerdeki konulara dair açıklamalar yapılmıştır. Kitap ağır, ilmi bir araştırma olmaktan çok, renkli resimleri tarihe meraklı kişilere kolay okunur bilgilerle sunmağı sağlamaktadır. Resimler bütün beceriksiz ve zayıf taraflarına rağmen IV. Murad devrinin Türk hayatını aksettiren vesikalar olmaktadır. Bu bakımdan değerleri azımsanamaz. TePLY'nin bu güzel baskılı ve rahat okunur, çekici ve sevimli kitabının Osmanlı devri Türk tarihi ve sosyal hayatı ile uğraşan ilim adamlarını ilgilendireceği gibi Alman dilini kullanan geniş okuyucu kitlesinde Osmanlı devri Türk tarihine karşı merak uyandıracacağı da bir gerçektir. TePLY'nin kitabı bu bakımdan başarılı bir eserdir. Kuefstein'ın getirdiği resimleri bize tanıttığından dolayı yazara teşekkür ederken, bu renkli resimleri aslına uygun renkleri ve hattâ aslına hemen hemen yakın ölçüleri ile mükemmel surette basan A. Schendl kitabevini tebrik etmeği doğru buluyoruz.

SEMAVİ EYİCE

²¹ M. von Oppenheim, *Der Djerid und das Djerid-Spiel*, "Islamica-Festschrift für Prof. A. Fischer" II, no. 4, Leipzig 1927 (ayrıca kitap halinde de yayımlanmıştır); A. Dehri, *Anadolu'da atlı oyunlar*, "Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi" II (1934) s. 269-276; Halim Baki Kunter, *Eski Türk sporları üzerine araştırmalar*, İstanbul 1938; C. Diem, *Asiatische Reiterspiele, Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Völker*, Berlin 1942.

²² Greillenstein şatosunda IV. Murad'ın bir portresi de vardır. Sultan Murad ile Kösem Sultan'ın buradaki yağlı boya portreleri Julia Babeluk tarafından verilen bir haber olarak, *Avusturya'nın güneyinde bir şatoda Kösem Sultan'la IV. Murad'ın tabloları bulundu*, başlığı altında bildirilmiştir, bkz. "Hayat" sayı 53 (26 Aralık 1974) ve iki resminin renkli baskıları, "Hayat" sayı 1 (2 Ocak 1975) ile sayı 2 (9 Ocak 1975) ortadaki sahifelerde.

